KÜLÖNLENYOMAT AZ IRODALOMTÖRTÉNET 1976. 3. SZÁMÁBÓL

BÁN OSZKÁR

AZ AMERIKAI MAGYAR KÖLTÉSZETRŐL

1976

ekonyvtar.sk-szeged.hu

hazai és külföldi szépirodalmat és a tudományos munkák egész sorát magába foglaló érdeklődés irányította. Időben előrehaladva az orientáció egyre rugalmasabb, szélesebb skálájú lett, és ezzel lehetőséget teremtett a legkülönbözőbb irányzatok asszimilálására.

UGRIN ARANKA

AZ AMERIKAI MAGYAR KÖLTÉSZETRŐL

A tanulmányt író Bán Oszkár első munkái még a Nyugatban jelentek meg. Jó félszázada vándorolt ki az Egyesült Államokba; ott nem íróként teremtett magának megélhetést; költőként el is némult; csak a fasiszták rémtetteinek híre hívta szóra Amerikát. Az elmúlt évtizedek folyamán visszatalált ifjúsága élményvilágához: őseinek sírjai meg az életmetve is élő amerikai magyar irodalom forrásai felé hajolt. Egyebek közt — hosszú évek szívós munkájával feltárta ennek a költészetnek azt a részleget, amely bennünket is joggal érdekelhet: a kint igen mostoha körülmények közt létrejött haladó szellemű lírát. Ennek a munkának egyik fontos eredménye az amerikai magyar költészetnek — mindeddig sajnos csak gépiratban meglevő — válogatása. Az itt következő rövid beszámolót azért is üdvözöljük, hogy felhívjuk a figyelmet a módszeres irodalomtörténeti kutatásnak erre a mindmáig sajnos valóban elhanyagolt s történeti dokumentumok sokaságát őrző területére.

K. D.

„Abet Ádám ügye rá kell, hogy irányítsa a kutatás figyelmét az amerikai magyar irodalom két hőskorára, a 48/49-es forradalom bukása utáni időszakra és a kiegyezés utáni kivándorlásra, az Amerikába kitántorgott másfél millió emberünk íróira. Abet Ádám példája azt sejteti, hogy munkásságuk felgyűjtése és rendszerezése a nyolcvanas-kilencvenes évek magyarországi irodalmának s a magyar munkásmozgalom történetének nem egy ismeretlen jelenségére vetne fényt. Abet Ádám írója, szerény, de nem jelentéktelen tehetsége, helyesírási hibákkal, beszüremlő idegenségekkel szeplős versei mégiscsak Ady és József Attila előtt tört ugart s mélyebbé teszi azt a hagyományt, melyet a mi irodalmunknak is tudomásul kell vennie." (Bóka László: *Egy megjegyzés, egy jegyzet és egy javaslat Abet Ádám körül.)*

Ez az 1958-ban, tehát 18 évvel ezelőtt a budapesti Filológiai Közlönyben megjelent tanulmány sajnos falrahányt borsó volt: a magyar irodalmi kutatás mindmáig sem figyelt fel kellőképpen az amerikai magyar irodalomra.[1] Pedig mennyi figyelni való van annak 125

[1] A korábbi kezdeményektől eltekintve a szerző által idézett cikke BÓKA L.-nak a Fil. Közl. 1958. 489–495. jelent meg, s részben polémia KOMLÓS A.: *A magyar szocialisztikus líra előzményei és kezdetei* (MTA I. O. Közl. X. 263–319.) c. cikkével s annak annak ABETTel foglalkozó részével. *Abet Ádám amerikai évei* (ItK 1965. 331–334.)

ekonyvtar.sk szeged.hu

éves történetében! Ez 1851 tavaszán vette kezdetét, amikor egy vékony dongájú Kossuth emigráns, a 29 éves Kerényi Frigyes, az első magyar költő Amerikában partraszállt New Yorkban. Csak egy verséről és néhány verstöredékről tudjuk biztosan, hogy Amerikában írta. A 70—80 napos hajúót után ágynak esett. Amint úgy ahogy talpra állt, elindult Iowa állam felé Új-Budára, atyai jóbarátjához, Újházy Lászlóhoz.

1851 őszén indult meg New Yorkban az első amerikai magyar újság is, a Magyar Száműzöttek Lapja, Kornis Károly szerkesztésében. A lap összesen hat számot ért meg. Az első két szám négy kis oldalon jelent meg, aztán két oldalra zsugorodott. Összesen 100 olvasója volt, de akkortájt állítólag még mindössze csak 300 magyar élt az Egyesült Államokban. Kornis lapja hetilap lett volna; az első két szám megjelenése után azonban mindjárt mutatkoztak anyagi bajok. Az első számban riport volt Koszta Márton esetéről, a második szám Damjanich tábornok imáját közölte, amit a kivégzése előtti éjszakán írt. A harmadik szám, aminek október 29-ére kellett volna elkészülnie, „anyagi bajok miatt" csak november 4-én jelent meg. A negyedik szám már csak két oldal volt, november 5-én jelent meg és két hét múlva, a hatodik számban Kornis közölte az olvasókkal, hogy a lap „pártolás hiányában megszűnik, több szám nem fog megjelenni".

Kerényi még 1851 tavaszán betegen érkezett Újházy birtokára. Ott írta *Pákh Alberthez* című versét.

Nem mozdulhatok, csak kinnal,
Pillantgatok jobbra-balra,
Verset írnék unalmamban
Minden zugban a kőfalra.

Szén csak volna, kőfal nincsen,
Lakásom csupán faházban,
S testem a magas szerencse
Tartja fogva fűtő lázban.

Újházy rövidesen felpakolt és ekhós szekéren elhajtott Sírmezőre Texas államban. Kerényi egy darabig még Új-Budán ténfergett, majd elindult Újházy után. Pénze fogytán San Antonio Texasból gyalog folytatta útját csúnya esős időben, rongyos ruhában, lyukas cipőben. Már alig néhány-néhány mérföldnyire volt Sírmezőtől, amikor minden nyom nélkül örökre eltűnt. Így ért véget az első amerikai magyar újság és az első amerikai magyar költő.

---

cimmel KOVÁCS J. is foglalkozott behatóan a kérdéssel, akinek *A szocialista magyar irodalom doktrínentumai az amerikai magyar munkássajtóban* c. jelentős adatfeltáró monográfiája sajtó alatt van. Még ide sorolható LÉKAI JÁNOS válogatott írásai (1963., szerk. ILLÉS L.) c. kötet is, amelynek anyaga nagyrészt az amerikai magyar szocialista irodalomhoz számítható. — *A szerk.*

1870-ben jelent meg a két nyelven: magyarul és angolul írt Magyar Amerikai, Dr. Lőw Vilmos jó papíron nyomott irodalmi folyóirata. Ez is csak két számot ért meg. Az angol nyelven írt részben ismertetések jelentek meg Magyarországi történelméről. A magyar cikkek magyar olvasókhoz szóltak. Lőw szerkesztő Petőfi fordításait is közölte a lap.

14 év múlva, 1884-ben tűnt fel az első komoly amerikai magyar újság, az Amerikai Nemzetőr, Erdélyi Sz. Gusztáv lapja.

Erdélyi volt az első, aki valamilyen ösztönnel — mert nem volt képzett újságíró — megsejtette, hogyan kell újságot készíteni az amerikai magyarok informálására. Ő kezdte el az egyleti és egyházi hírek közlését, a lap állandó rovatainak szervezését. Nála szolgálták inaséveiket Magyar Amerika későbbi szerkesztői és újságírói. Kohányi Tihamér volt az egyik, s 1890-ben indította meg Clevelandban a Szabadságot.[2] Berkó D. Géza volt a másik, aki a kilencvenes évek végén megvásárolta az akkorra már megszűnt Amerikai Népszava felszerelését és 1899-ben megindította New Yorkban az Amerikai Magyar Népszavát. Az Amerikai Népszava 1895-ben indult meg Abet Ádám vezetésével. Ez a lap is csak háromnegyed évig maradt életben. Közölt már verseket is — főleg Abetéit. 1894-ben Abet kiadta az első, Amerikában nyomott verseskönyvet; saját verseit „Levelek Amerikából" címen.[3]

1903-ben lépett színre a következő figyelemre méltó sajtóorgánum a Dongó, Kemény György lapja. A Dongóban találhatjuk meg az amerikai magyar költészet egyik legérdekesebb, talán legértékesebb részét: az egykorú amerikai magyar népdalokat. A lap megindításának 10-ik évfordulójára kiadott díszalbumban Kemény *A magyar nóta Amerikában* cím alatt hosszabb cikket írt 30 népdal szövegével.

„Jártomban-keltemben" — írta — „évekig figyeltem a magyar nép lelkének nótaszóban való megnyilatkozását . . . Néhány évvel ezelőtt South Bendben jártomban összetalálkoztam végre néhai Ádám Pistával, aki hajdanában halász volt a Fertőn, s Amerikában olyan világvándor, csárdai mindenes, ráadásul pedig régimódi népéneles, hegedős lett belőle. Mondanom sem kell, hogy csárdában találkoztunk . . . Mi sem természetesebb, mint hogy érdekelni kezdett Ádám Pista és amikor lassankint egymáshoz melegedtünk, egyszer csak kitört Ádám Pitából a virtus, hogy 'aszongya hogy' ":

Nagy Óciján tenger vize
Ne hánd a hullámod.
Úgy is tudod, régen láttam
Szép Magyarországot.

Ha még eccer megláthatom,
Megmaradok benne.
Nem kell nekem soha többet
Amérika kincse.

---

[2] Más források szerint a Szabadság csak 1891-ben indult meg. — *A szerk.*
[3] Pontos címe a kötetnek: *Magyar levelek Amerikából.* — *A szerk.*

ekonyvtar.sk.hu

A dalok a szegény amerikai magyarok életéről, az amerikai élet megpróbáltatásairól szólnak.

Az ókdéli dugógyárnak
Bádog a teteje,
De sok magyar legénynek ott
Sorvad a kedvese.

Az enyém is benne van,
Az én kedves babám,
Bánatosan ki-kinéz
Rostélyos ablakán.

Egy másik népdalban a páva szerepel, mint hírmondó. Szomorú hírt hoz a kivándorolt férjnek:

Amerika határába
Leszállott egy vándor páva,
De sok levél a szájába
A magyaroknak számára.

Mindenkinek vígat hozott,
Csak nekem szomorút hozott.
Az van a levélbe írva,
Hogy a feleségem csalfa.

Ugyan páva mit gondoltál,
Hogy ily bűs levelet hoztál?
Nem gondoltam én egyebet:
Feleséged mást szeret.

Van azonban ok és alkalom a vigasságra is. Itt van például egy ötsoros nóta, amely az amerikai „majnás plé" (mining place: Bányatelep) életét egy lenézett hazai hatósági közeg, a finánc szerepével hasonlítja össze:

Szép élet a bányászélet,
Egy finánccal nem cserélget,
Bányamélyén a munkába,
A mizriszke a babája,
Cauhajla!

A misziszke a „burdos háza" (boarding house: a vendég-ellátó ház) tulajdonosának a felesége vagy özvegye, aki kikapós menyecske. A hétvégi vigalom Amerikában ugyanazt a formát ölti, mint a szülőfalu kocsmájában a hozomra való iszogatás.

Ha bemegyek a szalonos úrnál,
Nagyobb úr vagyok én
Kárneki Andrásnál.
Addig iszom, míg a zsebem bírja,
Ha nem bírja, a szalonos
A hitelt felírja.

A jókedvű amerikás már kissé virtuos hangulatban van és nagy büszkén összeméri magát Kárneki Andrással (értsd: Andrew Carnegie), a dúsgazdag skót iparbáróval, akinek amerikai birodalmában ezrével dolgoztak magyarok.
Jönnek a faluból a hazahívó levelek:

Tegnap kaptam jó anyámtól levelet.
Gyere haza édes fiam, ha lehet.
Haza mennék, nincs egy betyár tallérom,
Akivel a bajoimegyet kiváltom.

Szomorú az édesanyám háztája,
Mert a fia kint van Amerikába.
Nem is lesz az víg tán egyhamarjába,
Itt sinylődök a gibbsi fűrészgyárba.

S dalra kelnek az amerikai élet tragikus fordulatairól, a gyári balesetekről, a bányarobbanásokról szóló történetek. Egy névtelen poéta írta ezt a 12 sort:

Hamiltoni Ferry utcán
Véges- végig járok . . .
Hó esik az útra,
Hideg szellő fújja,
Barna kislány bánatosan
Kiáll a kapuba.

Hamiltoni Ferry utcán
Véges- végig járok . . .
Barna kislány várja,
De hiába várja,
Azt a szölke magyar legényt
Megölte a bánya.

A kilencvenes években Amerikába került költők első versei is a szülőföld utáni honvágyról és az amerikai civilizációba való beolvadás lassú és sokszor tragikus folyamatáról szólnak: közös bánatokról, közhelyszerűen. Abet Ádám azonban egyik korai versében *(Kivándorlók dala)* új hangot vegyít a szülőföldről írt versbe: a mostoha szülőhazát vonja felelősségre a kivándorlásért. Ez persze már nem népdal:

Vajjon mit ér az anyai kebel,
Mely mint lelketlen zsarnok bánik el – velünk?
Hogyan szeressük az olyan hazát,
Mely búzát terem s kenyeret nem ád – nekünk?

Pár évvel Abet után két másik magyar költő érkezett Amerikába, Kemény György[4] 1896-ben; Pólya László 1899-ben. Pólya joghallgató volt a szülőföldön, de hivatását soha nem gyakorolta. Mint a hason-

[4] Azonos az Amerikába érkezése után hét évvel a Dongó c. lap alapítójával. – *A szerk.*

ekonomia.sk

szőrű, iskolázott, de semmilyen állandó foglalkozással nem bíró emberek Amerikában, eleinte „gyalogboltos" volt; különféle portékát árult házról házra cipelt kufferokban az amerikai városok magyar negyedeiben. Így hamarosan közelről megismerkedett az amerikai magyarok életmódjával. Hosszú életében városról városra kódorgott, csavargott, szónokolt, ágált. Garabonciás életmenete, patetikus hazaszeretete nevetségessé tette a hajlott vállú, szikár termetű poétát. Több amerikai magyart ismert, mint akárki más. Kóborlásaiban magyarok vendégszeretetén élt. Ha a vendéglátók asszonynépe éjszaka, amikor Pólya borgőzös álmát aludta, nem csente volna ki szobájából pisztos, gyűrött, rongyos ruháját — az alsót is, a felsőt is —, hogy kimossa, kikefélje, megfoltozza, mindig szennyes ruhában járt volna. Ha elfogytak a vendéglátó barátok, olcsó lebujokban lakott. Pólya azonban már látta és felmérte a magyar falu kivándorlásra kényszerült népének („vándori népem"-nek nevezte őket) nehézségeit. Egyik legelső amerikai versében erről ír:

Idegen képet ott nem szokott faragni
Az ember magának.
Az én vármegyémben híre is alig van
Nagy Amerikának.

A vers végén óvni próbálja az otthonmaradtakat a kivándorlástól.

Földtől elszakadni, messzi útra kelni
Nem is való néktek,
Ne hallgassatok rá. akárhogy is csábít
Az új magyar vétek.

Az „új magyar vétek": a hajóstársaságok, az amerikai nagykapitalizmus és a magyarországi jegynökök lelkiismeretlen üzérkedése, hajtóvadászata kivándorlók kerítésére, amit a jegyzők és alispánok szemhunyó haszonrészesedésével zavartalanul űztek. De akármilyen keservesek is az első évek, az örök Ádám megtalálja helyét az újvilágban. Házat épít a kis család részére, veteményes kertet, virágágyakat ültet a ház köré, muskátlit, szekfűt plántál. A takaros kis házból gyeresírás, asszonyi nóta száll az ég felé.

Amott egy kis ház, apró ablakában
Muskátli, szekfű, hű magyar virágok,
Kik nem hagyják el itt sem azt a népet,
Mely úgy szerette, mi a föld felett van,
Erdőt, mezőket, fényt és napvilágot.

A költő szemében azonban megvillan a jövő is, az új civilizációba való beolvadás képe.

. . . Hátha a kertek parlagon maradnak
S nem nyílnak többé majd magyar virágok.

Egész más anyagból gyúrták Kemény Györgyöt. Kiegyensúlyozott egyéniség volt, éles szemű, tanult ember, jó újságíró, aki gondosan figyelte a körülötte kavargó életet és a Dongóban erről írt tudósításokat, cikkeket, tréfás verseket. *Orgonavirágok* című verses regényében megírta hajóútját; a *Vas András*ban egy kivándorló küzdelmes életét énekli meg. Sokat járt-kelt Amerikában úgy is, mint újságíró, úgy is, mint gyalogboltos. Versei leírják az amerikai magyar élet színes, drámai jeleneteit. A *South Bend*i *köszörűsök*ből idézek. (Kemény egyszer meglátogatott egy vasköszörű gyárat. A munka ott olyan egészségtelen és életveszélyes volt, hogy a Verhovay Betegsegélyző Egylet 1910-ben hozott határozata értelmében olyan egyének, akik ebben a gyárban dolgoztak, nem voltak tagnak fölvehetők és az olyan Verhovay-tagokat, akik a gyárban vállaltak munkát, kizárattak.)

Pokoli hőségben, ördögfiak gyanánt,
Olvasztják a vasat jó magyar emberek,
Olajos arcukról csurog a verejték,
Míg az én szememből titkon a könny pereg.
. . . . . .
Hatalmas köszörük zúgnak mint a sárkány,
Acélos ekevas csak ugy nyög alattuk,
Fojtó párázatban alakok mozognak,
De alig van egy kis emberi kép rajtuk.

A vers utolsó szakasza úgy hangzik, mint egy népdal:

Tágas, téres rónaságon
Szántóvető ballag.
Barázdákba hasadozik
Előtte a parlag.
Miért sír az eke vasa?
Ne is kérdezd tőle,
A south bendi köszörűsök
Lelke sír belőle.

A magyar falu amerikai munkássá vedlett fiai sokszor az egészségük, testi épségük vagy életük árán keresik a kenyerüket. Kemény egyik legmegragadóbb versét *(Talyigás Kis Péter* a címe) egy új-bevándorló magyarról írta.

Talyigás Kis Péter egyszer csak elindult
Nagy Amerikába.
Jólelkű magyarok hamar beszerezték
A szenes bányába.
A második héten Talyigás Péternek
Ott maradt a lába.

Koldus lett belőle, gyámoltalan koldus,
Olyan világ terhe.
Idegen országban, fiatal korában
Jaj de meg van verve!
Bús sorát megírni a feleségének
Ugyan hogy is merje!?

ekonyvtar.sk-szd.hu

Nem is írt felőle, nem is üzent róla
Szegény asszonyának . . .
Mankón támaszkodva kiállt a sarokra,
Ahol sokan járnak.
Így ette kenyerét Talyigás Kis Péter
Az aranyországnak.

Ha az asszonyának levelet írt néha,
A sorát dicsérte:
„Jó dolgom van itten, nem dolgozom ingyen,
Megfizetnek érte . . ."
És a könnye hullott dicsekvő koldusnak
Mindegyik levélre.

Tarnócy Árpád — a századeleji költői hármak harmadik és legértékesebb tagja — 1911-ben Nógrád megyéből vándorolt ki Amerikába. Egy kötet verset tett közzé *Éneklő hajnalok* címen a harmincas években. Versei Akroni Magyar Hírlap nevű lapjában jelentek meg. 1957-ben halt meg. A lap évfolyamait beköttette. A hatvanas években megkíséreltem megmenteni a Tarnócy-ház dohos pincéjében az özvegy kutyái és macskái által lerondított köteteket, de próbálkozásom sikertelen volt. Tarnócy relikviái, éppenúgy, mint a legtöbb amerikai magyar költő írásai, eltűntek, elpusztultak, örökre elvesztek.

Az egyik verse, *Mi rongyosok*, három rövid strófában elmondja a szülőföldről messzire sodort költők magukrahagyatottságát.

Én bizony rongyos magyar vagyok
s ezt a sárnyügöt régen elrúgnám
és járnék is már kereskedni
friss siralmakért a Nagyúrnál.

De még van itt néhány jótestvér,
akit a Jaj éppen így üldöz:
és hej mi rongyosok, százan, hárman
nem nyúlhatunk a csatakürthöz.

De egyszer így is béke száll ránk,
elnyúlunk a királyi vackon.
Az utolsó pár magyar őrző
szakállas csillag hull le akkor.

Érdemes még egy versét idézni, fontos dokumentuma Petőfi maradandó hatásának.

Mint harag a háborgó égből,
Úgy lobbant ki a nép szívéből
Petőfi lelke,
s a gyávaságot felégette.

A Rab ődöngve szédült talpra
és küzdött, pedig bilincsmarta
magát se bírta.
Az Isten szavát Petőfi írta.

És fergetegbe, rengetegbe,
aki csüggedt, azt szíven verte
a Föld, az ősi,
a rongyos, éhes, bús Petőfi.

Nem volt menekvés, mind felrázta.
A nagyuraknak magyarázta,
a vén alvóknak,
hogy ő a Nép és ő a Holnap.

És aztán eltűnt. Mint a nótaszó.
Mint csaták után a riadó.
Nem a halállal,
Örök fények csillaghadával.

1904-ben indult meg New Yorkban az Előre; nyolc évvel azután, hogy az Amerikai Népszava megszűnt. Abban az időben már erőteljes amerikai munkásmozgalom volt kibontakozóban Samuel Gompers vezetése alatt.[8] E folyamat sodrában, az első világháború kitörése előtt három magyar munkásköltő jelentkezett Amerikában. Az első Egri Lajos, 1905-ben, 18 éves korában kötött ki New York-ban. Színes életpályát futott be hosszú életében. Verset, drámát szerzett és úgy megtanult angolul, hogy két fontos szakkönyvet írt angol nyelven az írás és drámaírás művészetéről. Egri eszméi és újításai a harmincas években erős befolyást gyakoroltak az amerikai színpadi technikára. Eleinte mint vasaló kereste a kenyerét. Egyik első és talán egfontosabb versét erről a mesterségről írta.

A gyár sötét. Gáz réveteg lángja ad világot . . .
Az öreg vasaló döngve csapja az izzó vasat
S húzza-vonja lihegve szakadásig
Míg a kabát formát kap a sistergő vas alatt.
. . . . . .
Arcán, a barázdák közt verejték folydogál . . .
Ahogy nyomja a vasát, nagyokat nyög az öreg vasaló,
Körötte trópikus égő forrósága ég
És mégis fehér mint a hó, mint a hó.
. . . . . .
Tűz a vas mehében szikrákat köpködi
És zúgva ostromolja börtöne falát . . .
Valamikor benne is égtek lázadó lángok
Hajha, de kilopta belőle a sok vasalt kabát.

És a sok közül egy se volt övé . . .
Néha, ritkán, ajkán dalba szökken a szó,
De hangját elnyomják a forgó kerekek
És sírva dalol az öreg vasaló.

---

[8] GOMPERS, SAMUEL (1850–1924) szakszervezeti vezető volt, a hamarosan nagyhatalmú AFL szakszervezet egyik alapítója, 1886–1924 között elnöke. Így a szakszervezeti mozgalomban valóban kiemelkedő szerepe volt; az amerikai munkásmozgalomban, amely a Szocialista Pártban testesült meg, nem vett részt. A magyaroknak az Egyesült Államokban inkább ez utóbbihoz volt közük, mint az AFL szakszervezethez. — *A szerk.*

ekonyvtar.sk-szfe.hed.hu

Sivár robotban így folyik élete.
A vas csapása – mint hajdan – már nem oly kemény,
Egy szép nap aztán, elejtve vasát megtántorul
S helyébe lép egy új vasaló legény.

Olexo Endre a második magyar munkásköltő. Tornyosnémetiben, Abaúj megyében született paraszti családban. Öt évig járt iskolába. Amerikában, Connecticut államban, Bridgeporton helyezkedett el. „Az első világháború alatt" – írja önéletrajzát közlő levelében – „belekeveredtem a munkásmozgalomba. Itt nagyon átalakult a világnézetem." Megismerkedett Abet Ádámmal, aki akkor szabómesterséget folytatott. Olexo kitanult borbélynak. Azért választotta ezt a szakmát, mert azt gondolta, hogy mint borbély bejárhatja Amerikát. Mégsem mozdult ki soha Bridgeportról. *Vándor magyar mondja* című versében a munkát kereső munkás koppanó lépteinek ritmusában rója a gyárak sorát.

Gyűrött, kopott ruhám,
A gallérom törött,
Gyárból gyárba ki-benyitok,
Gyomrom korog, hörög, –
Nyelvem szitkot pörög.
. . . . . .
Otthon se volt földem,
Itten sincsen földem,
Kutyagos, zavart életem
Így vész el szegényen, –
Könnytől sós kenyéren.

A legjobb, legerőteljesebb verse a magyar nép szabadságszeretetének jegyében íródott. *Szőlős kertem nem adom* a címe, alcíme pedig *Amikor Hitler hódított Magyarországon.*

Akháb király! szőlős kertem
Nem adom, nem; inkább vérem,
Pár lépés csak Tied csak.
(Lopjad, Akháb)
Fétj meg rajta. Én megférek
S szépen élek az enyémen.

Ha nap ragyog a gerezden,
Dúmat, bajom elfeledem
S szőlőm szőlőm aszú borát,
(Jó bor, Akháb)
Gyöngy benne a verejtékem
S dalolgatok szerelmesen.

Ápolgatom a tőkéket,
Széltől, dértől védem őket,
Apám hagyta örökségül,
(Ős jog, Akháb)
Büszkén szántom, védem vérrel
S örökségül hagyom mindet.

Én nem leszek rab kapásod,
Se cimeres vincelléred,
Magam borát magam mérem,
(Így ám, Akháb)
Magam iszom magam földjén, –
Vagy pusztulok utca szélen.

Ha elveszed szőlős kertem,
Vele vészed az életem,
Megkövesztesz a piacon,
(Üt vagy, Akháb)
Mint rebellist égetsz máglyán . . .
Szőlőmet csak így engedem.

A század harmadik magyar munkásköltője Amerikában Varga József, a Viharsarok és Orosháza szülöttje, kubikosok leszármazottja volt. 1913-ban került Chicagóba. 17 éves korától fogva írt verseket, amelyek javát a pesti Népszava közölte. Költészete „fejszével" faragott rímekben a spanyol polgárháború idején bontakozott ki dinamikus teljességében. *Madrid ifjú halottainak* küldött verse, *Minket nem lehet eltemetni* Varga *Földrengéskor* című kötetének legdrámaibb darabja.

Nekünk nem ásnak sírt! . . . Fejfánkra
Nem fognak koszorút tenni.
Meghaltunk bár – és mégis élünk;
Minket nem lehet eltemetni!

Itt maradunk nagy intőjelként
Csúfjául élet és halálnak:
A pohár már csordultig telve,
Fel végső harcra, proletárok!

Legyen hát végítélet harsonája
Gránát szaggazta ifjú testünk,
Piros vérünkkel a falakra
Fáklyás kérdőjelet festünk:

Mért haltunk ily szörnyű halállal?
Mért föd az uccák sara, szennye?
Nincs hatalom, mely tetemünket
Egy koporsóba összeszedje . . .
. . . . . .
Tömjénfüst és lőpor füstje
Egy oltárról száll most az égig.
Szent kalmárok véres köntösük
Keblükön már hiába tépik.

Az a gránát, mely ifjú testünk
Ezer meg ezer darabra tépte,
Szent helyről jött szent hagyományként;
átkozott legyen, aki küldte.

Holtak átka nem puszta szó,
A bosszuló nép végre meghallja,
Sorsotok megírva – készen:
Vérünk a vörös pecsét rajta.

ekonyvtar.sk/zsed.hu

Az égető, izzó cseppek
Az ítélet könyvére hulltak
S az „Apokalipszis" paripái
A vérszagtól most megvadultak.

S már rohannak pusztítva, törve,
Ha majd valamikor megállnak,
Új képe lesz a régi helyett
E vérszomjas, hazug világnak.

Még egy jelentékeny költő adott jelt magáról az amerikai magyar irodalom egén a 20-ik század első évtizedében. Rudnyánszky Gyula neve ismerős volt Magyarországon már 1905 előtt is, amikor családostul kivándorolt Amerikába. Azok közé a századvégi költők közé tartozott, akiket meglegyintett az új kor szele és akik már a dolgozók életéről is verseltek.[6] Rudnyánszky 1913-ban teljesen vakon visszatért Magyarországra. Halála után Ady ezt írta róla: „Rudnyánszky különb volt a korabeli Arany és Petőfi epigonoknál, akik hírre, polcra vergődtek." Utolsó, életében kiadott verseskönyvében — *Napszállatkor* — találhatók meg Amerikában írt versei, amelyeket a költő Napsugár nevű rövid életű, magas nívójú irodalmi és politikai hetilapjában közölt Clevelandban és Chicagóban.

„. . . A munkások az egész világon könnyel sózzák a bárna kenyeret" — írja egyik versében.

Jöhetnek a hajók százennyi emberrel:
Ez a nagy gyomrú föld ezerennyit elnyel!
Sohasem tudhatjuk, mikor ér halálunk:
Mikor pénzt csinálunk, sírunk felett állunk.
Gyilkosunk tűz és víz, a gyár meg a bánya:
Ha mind odavesszünk, az ördög se bánja;
A héten is így járt szegény Senye János:
Nem maradt a helyre egy napig hiányos,
Beszédült az izzó acélszálhatagba . . .
Másnap a munkáját Kis Gyuri folytatta.

Rudnyánszky *Gyermekhangok* című versében írta a négy legszebb verssort, amit úgy érzem, Amerikában magyar nyelven írtak:

Könnyeinket szénpor issza,
Kacagásunk könnybe fúl;
Kis falunkba vágyunk vissza,
Ahol minden fűszál értett magyarúl.

Az első világháború után bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai eltolódások következtében új kivándorlásra kényszerített népcsoport került előtérbe a kivándorlási statisztikákban. A kereskedők az iparosok, a városok fizikai munkásai, s a legkülönfélébb foglalkozásokban dolgozó emberek százszámra vették kezükbe a vándorbotot. Írók és költők is voltak közük. A proletárdiktatúra levérése után nyolc-tíz munkásköltő vándorolt Amerikába, köztük Illés Ágota, Kálnay Ferenc, Kuhn László, Lutherán István, Moór Péter és Nagy Jenő. Moór Péter *Három sírfelirat* című hatsoros verse izelítőt adhat az újabb amerikai magyar munkásköltők lírájából.

[6] RUDNYÁNSZKY GYULA amerikai korszakára vö. KOMLÓS A. id. cikkét, valamint *A magyar költészet Petőfiától Adyig* (Bp. 1959.) 363—7. — *A szerk.*

Szovjet bős fejfájára

Nézd mosolyunk, utazó, hírdesd a világnak a földön:
Mit testünk, örömest tenné újra szívünk.

Barnaruhás katona fejfájára

Fordulj el, vándor, üzenő szavunk csupa bánat:
Merre a vérünk folyt, fű-fa, virág nem nő.

S. S. Elit-gárdista fejfájára

Előbb hevenyén betakart cinkos-kéz barna fövénnyel;
Kondor falt fel utóbb, rá, hogy a Föld kivetett.

A polgári lapokban is szóhoz jutott két jelentékeny költő: Mészáros Zoltán és Tehel László. Mészáros 1891-ben született. 1923-ban vándorolt Amerikába. Két évvel később mindkét lábára megbénult. Élete hátralevő részét — majd 30 évet — New York város kegyelemkenyerén egyszobás lakásában ágyban és tolókocsin töltötte. Két verseskönyve jelent meg: *Búzakalászok* és *Magány*. Az utóbbi Tarnócy Árpád hetilapjának a nyomdájában készült Tarnócy támogatásával. Csak néhány barátja és jóakarója támogatta. Könyvét elküldte amerikai magyarok címére egydolláros számlával. Nyolc kivételével a könyveket visszautasították, és így Mészáros ráfizetett a postaköltségekre is. „Mészárosban" — írta barátja, Tehel László a nyomorék költőről érdeklődő levelemre írt válaszában —

„a mélységes hitű idealista állandó harcban állt a javíthatatlan bohémmal. Bor hijján — mert az drága volt — csaknem állandó sörös félmámorban élt . . . . Az utóbbi időben elkezdett szenilissé válni. A szép versekből gyerekes rigmusok lettek . . . Ezután eljöttek a bajok hozzám is. Egy súlyos operáció után írtam neki. A levél visszajött: „Deceased." Otthon halt-e meg a harmadik emeleti egyszobás lakásában vagy kórházban, ahová utolsó hónapjaiban agyongyötört teste vágyott, soha nem tudtam meg."

E sorok írója, évekkel később felkutatta Mészáros halotti bizonyítványát, amiből kiderült, hogy 1961. május 22-én a Bellevue városi közkórházban halt meg. Az okmányban nincs feltüntetve senki neve, aki a holttestre igényt tarthatott volna, se egy temető neve, ahol elföldelték. Valószínűleg valamelyik egyetem bonctani intézetébe került. Mészáros *Így áll a bal* című verses keserű humorral írja le Magyar Amerika egyik legtehetségesebb magyar poétájának nyomorúságos életét.

ekonyvtar.sk-szeged.hu

Hajdan lazac-színű, örökölt felöltőm,
A nyavalya törje,
Pusztulásnak indult, akár a gazdája,
Se színe, se szőre.

Kanavászból készült szép ünneplő ingem
Foszlik szana-széjjel;
Fonákra átszerelt perzselt manzsétáját
Elvesztém a szélben.

Hétszer talpalt cipőm ragyás bőre mállik,
Kikandit a zokni;
Tapasztva is cuppog, ha esőben járok.
Bajos hozzá szokni:

Kurtaszárú, rojtos, fakó nadrágomnak
Vedlik az ülepe;
Molyette rokkomnak most volt a tizedik
Jubiláns ünnepe.

Fodros karimájú pörge kis kalapom
Addig ázott szegény,
Míg sorvadás érte. Összezsugorodik
Koponyám tetején.

Viharvert Petőfi-nyakkendőm kötését
Bármely csellel végzem,
Nem fed becsülettel, kilátszik alóla
Az elaggott jéger.

Fehérneműs ládám, mióta elárvult,
Értékpapír-raktár;
Zálogcéduláim' őrizgetem benne.
Kár, hogy lejártak már.

Minden, minden földi ingóságomon a
Bomlás komor jele.
Egyedül a mankóm maradt meg épségben,
Menkü vágjon bele.

Tehel László a húszas évek második figyelemre érdemes magyar költője Amerikában. Gimnazista korában kezdett verseket írni. Az első világháború idején hadnagyi rangban feleségül vett egy lányt, akihez lövészárkokban és gránátölcsérekben írt szerelmes verseket. 1922-ben Amerikába vándorolt szép feleségével, hogy megóvja a fiatalasszony lelki békéjét az elkövetkező vészkorszak keserveitől. Az Ember, Göndör Ferenc New Yorkban megjelent hetilapja és az Amerikai Magyar Népszava közölték verseit. 1941-ben, a zsidótörvények behozatala után Tehel örökre abbahagyta a versírást. Washingtonban élt súlyos emfizémával. Újabban Petőfi és József Attila verseket fordít angolra. A következő három versszakból álló, cím nélküli vers Tehel maradandó írásainak egyike.

Az én ősapámat honszerző útjában
Nem látta Verecke.
Félelmes kardjáról nem szól hősi ének
S nem tanítja fényét dicső, nagy nevének
Történelmi lecke . . .

Talán ugy zsuppolták át a cseh határon,
Üzve, verve, nyögve . . .
Könny volt a szemébe, jaj volt a szavába,
Veszprém határáig hirta el a lába

S jerogyott az új hazai rögre . . .
Felholtan, vertetten . . .
A magyarságomat — ő fizetett érte —
Ötöde szerezetem.

A két világháború között még néhány magyar költő jelentkezett Amerikában, köztük Lesznai Anna, aki írt is néhány verset amerikai tartózkodása alatt, de nem számít a tulajdonképpeni amerikai magyar költők közé. 1945 után jó néhány író költő emigrált az Egyesült Államokba és Kanadába. Nem tartom magam hivatottnak ezek kritikai értékelésére és ezért csak a fontosabbak nevét sorolom fel ABC sorrendben: Aczél Tamás, András Sándor, Bakucz József, Bárdos Arthur, Deák Zoltán, Faludy György, Fáy Ferenc, Flórián Tibor, Sári Gál Imre, Kannás Alajos, S. Koósa Antal, Makkai Ádám, Márai Sándor, Márer György, Mikes Margit, Tóth Kuruc Mária, Tűz Tamás, Zas Lóránd, Zilahy Lajos.

Kannás Alajos egy versével szeretném befejezni a rövid híradást. Címe: *Now is the time . . . (Most itt az idő).* Kannás Pesten hallgatott filozófiát. Bécsben szerzett doktori oklevelet. 1951 óta pszichológus Los Angelesben. Nem véletlenség, hogy Kannás angol címet adott versének. A *Now is the time* . . . valóban *amerikai* vers, ami történetesen magyarul íródott. Kannás 1963-ban írta versét Medgar Evers, az NAACP nevű nagy fekete nemzetközi politikai szervezet Mississippi-állambeli szervezőjének meggyilkolása után egy hatalmas, országos tüntetés idején, amelyen 200 000 ember — fehérek és feketék egyaránt — vett részt és amely Washingtonban, az Egyesült Államok fővárosában, 1963. augusztus 28-án nyert befejezést. Kannás versében nem említi az áldozat nevét sem, mert

A meggyilkoltnak nem kell szó, s a könny is
mértatlan hozzá, kit tarkóba lőttek . . .
Ezért kell minden szinek mágiáját,
hogy végre csak az emberarcot lássák,
elmosnia az ítélő időnek.

Nagy kár, hogy a magyar irodalmi kutatás figyelmét elkerülte az amerikai magyar irodalom. Sok minden veszendőbe ment így. Törekedni kellene rá, hogy ne legyen ez az értékes termés a magyar jövő pótolhatatlan vesztesége.

BÁN OSZKÁR

ek.hungarian.sk.ca.ed.hu

77.3481 Akadémiai Nyomda, Budapest

konyvtar.sk-szeged.hu